

Tarih Bilimine Yardımcı Olan Bilim Dalları

Tarihin konusu, insanlığın geçmişteki her çeşit faaliyeti olduğuna göre başvuru kaynaklar da çeşitlilik gösterecektir. Tarihinin bu kaynakları değerlendirebilmesi için her alanda uzman olması mümkün olmadığı gibi böyle bir gereklilik de yoktur. Bunun yerine **tarih bilimi** birçok bilimden faydalanır.

Tarihçi Braudel'e göre disiplinler arası çalışacak olan **tarih**; coğrafya, iktisat tarihi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji gibi birbirine yakın sosyal bilimler aracılığı ile hem geçmiş hem de bugünkü dünyayı anlaşılır kılacaktır. Ona göre böyle uygulandığında tarih şimdiki zaman bilimine dönüşecektir.

Diplomasi: Barış, antlaşma, ferman, berat gibi siyasi belgeleri cins, içerik ve şekil olarak inceleyip değerlendirmesini yaparak tarihe yardımcı olur.

Tarihinin faydalandığı bilim dallarında mevcut bir sınır bulunmamakla beraber belli başlılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

1-Coğrafya:

Yer bilimidir. İnsan ve mekanının karşılıklı etkileşimi hakkında verdiği bilgilerle tarihe yardımcı olur. Coğrafya, Eski Yunanca kökenli bir kelimedir ve geo (yer) ile graphien (çizmek, betimlemek) köklerinden türemiştir. Coğrafya insanın yeryüzü ile ilişkisini inceler. Bütün uygarlıkların çıkış yeri incelendiğinde ırmak boylarında, göl çevresi ya da deniz kenarlarında ortaya çıktığı anlaşılır. Tarihteki savaşların nedenleri incelendiğinde de toprak ele geçirme, yurt edinme gibi arzuların öne çıktığı görülür.

Coğrafya olmadan tarih yazmak mümkün değildir. Belli bir mekânda gerçekleşen tarihî olayı o mekânın coğrafi özelliklerini bilmeden bütün yönleri ile aydınlatmak mümkün değildir. Söz gelimi I. Dünya Savaşı esnasında Osmanlı ordusunun 1914'teki Sarıkamış Harekâtı'nı anlatan bir çalışmada bölgenin iklim ve yüzey şekilleri hakkındaki bilgilere yer verilmemesi büyük bir eksiklik olacaktır. Yine Orta Asya Türk göçlerinin meydana gelmesinde iklim şartları ve kuraklığın etkisi büyüktür. Bu durumda coğrafyanın alt dallarından biri olan Tarihî coğrafya tarihçilere en yakın duran bilim dalıdır.

2-Arkeoloji:

Kazı bilimidir. Özellikle tarih öncesi döneme ait toprak veya su altında yapılan kazılarda ortaya çıkartılan kalıntı ve bulgularla tarihe yardımcı olur. Arkeoloji toprak ve su altında kalmış eserleri ortaya çıkararak tarihle ilgili önemli kanıtları araştırmacılara sunar. Arkeoloji bağımsız bir bilim dalıdır. Tarihte geriye doğru gidildikçe yazılı belgeler azalmaktadır. Bu durum yazılı kaynakların eksik olduğu dönemler hakkında başvurulacak yegâne malzeme olan arkeolojik buluntuların değerini artırmaktadır. Bu buluntular sayesinde prehistorik (tarih öncesi) dönemlerin yanı sıra yazılı tarih devirleri hakkında da siyasi, ekonomik ve kültürel bilgilere sahip olmaktadır.

3- Sanat Tarihi:

Arkeoloji ve sanat tarihi birbirini tamamlayan iki bilim dalıdır. Sanat tarihi insanlığın ilk dönemlerinden beri ortaya çıkardığı sanat eserlerini inceler. Ortaya çıkan bilgiler, toplumların gelişmişlik ve kültür düzeylerinin anlaşılmasına yardımcı olur.

4- Antropoloji:

İnsan ırklarını inceleyen bilim dalıdır. Fiziki ve kültürel antropoloji olarak iki kısma ayrılır:

a- Fiziki Antropoloji:

İnsanın iskelet, kafatası gibi fiziksel özelliklerini inceleyerek bugünkü insanla karşılaştırır ve farklılıkları ortaya koyar. Böylece eski devirlerde yaşanan göç olayları ve göç eden toplulukların asıl yurtlarının neresi olduğu gibi bilgiler elde edilir. Öte yandan fiziki antropoloji sayesinde geçmiş zamanlarda ortaya atılan ve insan zekâsının kafatasının şekline, derisinin rengine bağlı olduğu gibi iddialar bilimsel olarak çürütülmüştür.

b- Kültürel Antropoloji:

Kültürel antropoloji insanoğlunun ortaya çıkışından itibaren meydana getirdiği kültürlerin günümüze kaçlar olan gelişimini inceler.

5- Etnografya:

Kültür bilimidir. Toplumların gelenek, görenek, yaşayışları ile örf ve adetlerini inceleyerek tarihe yardımcı olur. Toplumların yaşayış tarzlarını, örf ve âdetlerini, gelenek göreneklerini inceleyen bilim dalıdır. Bu tür bilgiler kaynakların az olduğu dönemler hakkında önem taşır. Örneğin, kimi ilk Çağ uygarlıklarında ölen kimselerin eşyalarının mezarlarına konulmuş olması bize bu topluluklarda ahiret inancının mevcut olduğu bilgisini vermektedir.

6 Hukuk:

İnsanların birbiriyle ve devletle olan ilişkilerini düzene koyan kurallara hukuk denir. Hukuk kuralları insanların toplu olarak yaşamalarının bir gereği olarak ortaya çıkmıştır. Bir topluma ait hukuk kurallarını bilmek o uygarlığın sosyal, kültürel ve siyasi yapısı hakkında araştırmacıya önemli bilgiler sunmaktadır. Öte yandan dünyadaki gelişmeler ve bölgesel gelişmeler dikkate alındığında günümüz tarihçisi için devletler arası hukuk prensiplerini bilmek büyük önem kazanmıştır.

7- Kronoloji:

Takvim ve zaman bilimidir. Tarihi olayların oluş sırasını ve zamanını tespit ederek tarihe yardımcı olur. Tarihçi için olayın meydana geldiği zamanın bilinmesi çok önemlidir. Olayların zamanının bilinmesinde ve sıraya konmasında kronolojiden yararlanır. Böylece tarihî olaylar arasında neden - sonuç ilişkisi kurulur.

a- Takvimin Gelişimi

İnsanlar tarih akışı içerisinde değişik takvimler kullanmışlardır. Bu takvimler astronomik gözlemler sonucu yıldızların, Ay'ın ve Güneş'in hareketlerini esas alarak oluşturulmuştur. Eski Mısırlılar ise Güneş'in hareketlerini gözlemleyerek bir yılı 365 gün 6 saat kabul etmiş ve 12 aya bölmüşlerdir. Eski Mısırlıların güneş takvimi Romalılar zamanında Batı Uygarlığı'na geçmiştir. Bir yılın 12 aya tam olarak bölünememesinden kaynaklanan sorunlara önce Jül Sezar ve daha sonra Papa XIII. Gregorius tarafından yapılan düzenlemelerle çözümler getirilerek takvim yeniden oluşturulmuştur.

8. Edebiyat:

Tarihe yardımcı disiplinlerden edebiyat, duygu ve düşünceleri etkili bir biçimde söz ya da yazı ile ifade etme sanatıdır. Tarihî olayların bir kısmı edebiyata konu olmuş ve bu sayede günümüze kadar ulaşabilmiştir, [Alper Tunga Destanı](#) ya da Homeros'un İlyada ve Odisea Destanlarını buna örnek verebiliriz.

9. Felsefe:

Felsefe akıl ve mantık ilkelerine uygun düşünerek bilgiye ulaşmanın yollarını araştırır. Tüm sosyal bilimlerin temeli kabul edilen felsefe, tarih bilimi için de son derece önemlidir. Her devrin kendine özgü bir felsefi düşüncesi vardır. Bu düşünce ait olduğu dönemin olaylarında kendini gösterir. Bu olayları yorumlayabilmek için yine o devrin felsefi düşüncesini bilmek gerekmektedir.

10. Paleografya:

Eski yazı bilimidir. Bu bilimle uğraşan kimseye de paleograf denir. İnsanlık çivi yazısından günümüze çeşitli yazılar kullanmıştır. Bu yazılardan bir kısmı artık kullanılmamaktadır. Bir topluluğun dili kadar kullandığı yazı çeşidini bilmek de çok önemlidir. Mesela [Eski Mısır Uygarlığı edebiyatı](#) inceleyen bir araştırmacı Eski Mısır yazısı olan hiyeroglifi, Osmanlı tarihinin tamamını ve 1928'e kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemini araştıran bir başka araştırmacı da Osmanlı Türkçesini (Osmanlıca) bilmelidir. Eski yazıların tür ve şekillerinin bilinmesi, kullanıldığı dönem hakkında çok önemli bilgiler edinilme imkânını sağlar.

11. Epigrafi Yazıtları ya da diğer bir deyişle kitabeleri okuma bilimidir. Bu bilim dalıyla uğraşanlara epigrafisi denir. Kitabeler taş ya da mermer levhalar üzerine kazınmış yazılardır. Sert cisimler üzerine kazınmış olması kalıcı olmalarını sağlamıştır. Geçmişte birçok devlet önemli olayları ya da kazandıkları zaferleri yazdıkları kitabelerle ölümsüzleştirmiştir. Orhun Vadisi'nde bulunan [Göktürk Kitabeleri \(Orhun Yazıtları\)](#), İslam öncesi Türk tarihi hakkında çok önemli bilgiler vermektedir. Bu tür kaynak eserler birinci elden kaynak olarak tarih bilimi için son derece kıymetlidir. Epigrafi, filoloji ve paleografi ile iç içedir. Tarihçi, kitabeler üzerindeki yazıların okunmasında epigrafiden yararlanır.

12. Sosyoloji

Toplum ve toplumsal olayları inceleyen bilim dalıdır. Tarihte meydana gelen olayların doğru şekilde değerlendirilmesinde dönemin toplum yapısının, kurallarının, değer ve ahlak yargılarının, bilinmesi gerekmektedir. Toplumsal olayların bağlı olduğu kuralların ve kurumların işleyişinin iyi tahlil edilmesi tarihsel olayların ardında yatan sebeplerin anlaşılmasını kolaylaştırır. Örneğin Fransız İhtilali'ni araştıran bir tarihçinin dönemin Fransız toplum yapısını iyi tahlil edebilmesi gerekmektedir.

13. Psikoloji:

İnsanın davranış ve zihinsel süreci ile ilgilenen psikoloji giderek önemli bir bilim dalı hâline gelmiştir. Tarihî olayların önemli bir kısmında sosyal psikoloji ile beraber bireylerin psikolojilerinin oynadığı rolü göz ardı etmemek gerekir. Mesela Hitler'in propaganda bakanı olarak tanınan Goebbels geniş kitleler üzerinde etkili olan konuşmaları ile Nazi Partisine bir hayli taraftar toplamış ve II. Dünya Savaşı'nın önemli kişiliklerinden biri olmuştur.

14. Filoloji:

Dil bilimi olan filoloji, tarih biliminin yanı sıra bütün sosyal bilimlerden önemlidir. Çünkü bir toplumun dili bilinmeden o toplumun tarihini ve kültürünü aklamak mümkün değildir. Bunun yanı sıra geçmiş toplumların göç hareketlerini ya da bıraktıkları izleri bu sayede sürmek mümkün olmaktadır. Fakat bazen o uygarlığın dilini bilmek yeterli değildir. Kelimelerin sözlükteki karşılıklarının yanı sıra değişik zamanlarda ifade ettikleri anlamlarının da bilinmesi gerekmektedir.

15- Diplomatik:

Belge ya da vesika bilimidir. Tarihî belgeleri türü, şekli ve içeriği açısından değerlendirerek tarihi aydınlatır. Üzerinde ait olduğu devletin resmî mührü bulunan anlaşma, ferman, yazışma ve her türlü resmî kayıt diplomatiğin konusudur. Tarihî malzemelerin hepsi birer belge olmakla beraber, paralar ve kitabeler diplomatiğin konusu değildir. Diplomatik ile uğraşan bilim insanları belgelerin sahte olup olmadığını, üzerindeki şekil ve işaretlerin anlamlarını belirler. Devletler arası politikalar, hukuk, yazışma şekilleri ve yönetim anlayışı gibi konularda araştırmacılara kıymetli bilgiler sunar.

16: Nümizmatik:

Tarih boyunca toplumların kullandıkları paraları inceleyerek tarihe yardımcı olur. Paraların incelenmesi devletlerin ekonomik yapısı, hükümdarların sırası, basım yılı ve yeri gibi konular hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlar. Eski paraları inceleyen bu bilim dalına “meskukât” da denir. Paralar birkaç yönden tarihî malzeme özelliği taşımaktadır. Paranın tarihi, alt olduğu hükümdar ve basılmış olduğu maden, o devletin siyasi ve ekonomik durumu hakkında önemli bilgileri ortaya çıkarır.

17- İstatistik:

Belli bir amaç için kaydedilmiş bilgilerin sayılarla ifade edilmesinde istatistikten yararlanır. Tarihî olayların aydınlatılmasında bu türden birçok kayıttan yararlanılmaktadır. Nüfus defterlerini, vergi ve tapu kayıtlarını, savaş kayıplarını, cephane ve malzeme listelerini bu tür kayıtlara örnek gösterebiliriz.

18- Ekoloji:

Canlıların birbiriyle ve çevreleri ile etkileşimlerini araştıran bilim dalıdır. Doğal dengedeki bozulma, insanın yaşayışını ve dolayısıyla tarihin akışını etkilemektedir.

19- Kimya:

Kimya sayesinde uygulanan radyokarbon ya da karbon 14 yöntemi, ele geçen malzemenin yaşının yaklaşık olarak tespit edilmesine yardımcı olur. Aynı zamanda bu yöntem tarihî malzemenin orijinal olup olmadığı bilgisini de bize sunar.

20, Ekonomi:

İnsanların üretim ve tüketim faaliyetlerinin bilimi demek olan ekonomi bazen tarihî olayların aydınlatılmasında ön plana çıkmaktadır. Tarih bilimi ekonominin ortaya koyduğu prensip ve kanunları inceleyerek bunlardan yararlanır.

21- Sigilografi:

Mühürleri inceleyen bilim dalıdır. Mühürler kurum, dönem ve şahıslar hakkında özgün bilgilere ulaşılmasını sağlar.

22-Heraldik: Arma bilimidir. Devletlerin veya milletlerin kullanmış oldukları armaları inceleyerek tarihe yardımcı olur.

23- Metroloji:

Metroloji, ölçü ve tartı bilimi anlamına gelmektedir. Tarih içinde hemen hemen her milletin hatta her bölgenin kendine has ölçü tartı birimleri mevcuttur. Bu birimlerde dünyada bir standardizasyona gidilmesine 19. yüzyılda başlanmış, 20. yüzyılın İlk yarısında bu çalışma tamamlanabilmiştir. Dönemsel ve bölgesel ölçü ve tartı araçlarını ve bu araçların bugünkü karşılıklarını bilmek bir tarihçinin görevleri arasındadır.

24- Geneoloji:

Soyağacı ya da şecere bilimi olarak da bilinir. Şecere bir kimsenin bilinen en uzak atasından başlayarak bütün aile bireylerini gösteren kayıtlardır. Bir araştırmada şecere bilimi tarihe önemli bilgiler sunabilmektedir.

25- Onomastik:

İsim ve terimler bilimidir. Onomastiğin alt dalı olarak kabul edilen toponimi yer isimlerini inceler. Deniz, nehir ve göl gibi su adları ile uğraşan bilim dalına hidronimi, şahıs adları ile uğraşana ise antroponimi adı verilir. Tarihte isimlerin karşılığı olan terimlerin zamanla değişikliğe uğraması doğaldır. Araştırmacının kendi konusu ile ilgili terimleri bilmesi, önemli bilgileri gözden kaçırmamasını engeller. Söz gelimi “Elazığ tarihi” ile ilgili araştırma yapan bir tarihçinin şehrin diğer bir adı olan Harput’u bilmemesi düşünülemez. Sultan II. Abdülhamit Dönemi’nde göçmenlerin yerleştirilmesi için kurulan köylerin birçoğuna “Hamidiye” ismi verildiği gibi yine nüfus hareketlerinde eski yerleşim yerlerinin isimlerinin yeni yerleşimlere verildiğine de çokça rastlamaktayız. Tarihin faydalandığı bilim dalları arasında askerî tarihin yazılmasında yararlanılan strateji ve taktik biliminin yanında madencilik tarihi için de jeoloji bilmeye ihtiyaç vardır.